

CSEPELI GYÖRGY

Magyarország legjobb választása: az információs társadalom

„BITBEESÉS”

A Teremtés könyve bűnbeesésként írja le az első emberpár megismerkedését a Paradicsomban a tudással, ami után következett a kiűzetés, és kezdetét vette a történelem. A történeteknek azonban lehetséges egy moráltól mentes olvasata is. Hátha csak annyi történt a Paradicsomban, hogy Isten kiűzte az embert az anyagi világból, ahol csak atomok vannak, amely kifejezetten analóg közeg. A tudás, melynek birtokáért az első emberpár a Paradicsomból való kiűzetéssel fizetett, ezzel szemben lehetővé tette, hogy az emberek az érzékelésen túli világba lépjenek, ahol nincs szín, nincs kiterjedés, nincs súly, nincs semmiféle megfelelés az anyag és a róla való tudás között. Az Isten által teremtett világból kiűzött emberek maguk is teremtővé lettek, és teremtményeik révén egy olyan világba kerültek, melynek minden elemét két lehetőség egyike vagy másika határozta meg. A Paradicsomon kívüli, az emberek által teremtett világban mindig két lehetőség egyike vagy másika adódott, s a két lehetőség között nincs és nem is lehet semmiféle átmenet. Ebben a világban csak kérdések vannak, melyekre a válasz igen vagy nem. A válasz tehát mindig egy lehetőség, ami nincs, de éppen lehet. E lehetőség neve a bit, melyre gyakorlati okokból úgy tekinthetünk, ami vagy 0, vagy 1. A bitek anyagtalanok, de hordozójuk anyag. Az atomok világból kiűzetett ember a bitek világában találta magát, mely az anyagi világ digitális mása, miközben semmiben sem hasonlít rá.

Az emberiség bizonyos értelemben véve egyidős a digitális információval, hiszen bitek nélkül egy lépést sem tehetett volna az atomok világában. Az embert információs erői a bitek termelésére, forgalmazására, felhasználására teszik képessé, miáltal a létező egyetlen világból a lehetséges világok sokaságába léphet át, mely sokaságból maga szabta szempontok szerint teremthet és pusztíthat. Az információs korszak újdonsága, hogy az emberre neménél fogva jellemző információs erők összhangba kerültek az információs viszonyokkal, melyek révén az információk minden korábbi korszakhoz képest tökéletesebb módon hasznosulnak.

HÁLÓZATISÁG, ÖSSZEKAPCSOLTSÁG

Az információs korszakba lépett társadalomban a társadalmi élet szereplői között olyan viszonyok jönnek létre, amelyek révén mindenki mindenkivel azonnal kapcsolatba léphet, s elvben nincs olyan információ, melyhez bárki bármikor ne juthatna hozzá. A kapcsolat technikai alapját egy kommunikációs hálózat képezi, melynek minden pontja minden más ponttal összeköthető, s az összeköttetés révén az anyagtalan bitek az atomok hátán a fény sebességével mindenkihez eljuthatnak. A hálózatiság révén lehetővé tett összekapcsolódás szabadítja fel az összekapcsolódott emberek információs erőit, aminek révén nemcsak az

információk termelése és áramlása gyorsul fel fantasztikus méretekben, hanem megindul a különböző kommunikációs médiumok konvergenciája is. A multimédia együttesében a hangra, képre szakosodott bitek egymással vegyülnek, miközben külön-külön is használhatók és újrafelhasználhatók maradnak. Ráadásul, s ez az információs korszak igazi újdonsága, a bitek megmaradnak.

Az információkat hordozó atomok pusztulékonyasága ellen a korábbi korok is védekeztek. A kultúra nem más, mint a társadalom által teremtett világok megőrzésének technikája, melyet kezdetben a szóbeli hagyomány és a hatalmas kultikus építmények testesítettek meg. Az idővel dacoló, „ércnél maradandóbb” üzenetek megmaradására az írás jelentett esélyt. Azonban esetleges volt, hogy mi marad meg, s mi pusztul el, s ha meg is maradtak az írásos szövegek, örökre elveszett a kontextus, melynek hiányában az írás jelentése csak részlegesen, s pontatlanul volt felidézhető. A kulturális hagyomány felejtés és emlékezés zavarba ejtő együtteseként élt a kultúrát éltető kommunikációs közösség mindenkori jelenben élő tagjai számára. Üzentek a jövőnek, melyről nem tudhatták, hogy milyen mértékben lesz süket és vak üzeneteik számára.

DIGITÁLIS KULTÚRA, MINDENTUDÁS

Az információs társadalom digitális kultúrája elvben kizárja a felejtést. Semmi sem vész el, minden megmarad a digitális archívumokban. Mielőtt elpusztul egy üzenet, másolat készül róla. A keletkező iszonyatos mennyiségű tudásra új típusú tudás épül, mely persze nincs előzmény nélkül, hiszen a korábbi csonka, pontatlan, dekontextualizált hagyomány is gondoskodott arról, hogy keresni lehessen benne. A tudás igazi birtokosai a múltban azok voltak, akik a tudás tudását lehetővé tevő keresés eszközeivel rendelkeztek. Övék volt a múlt, s ezen keresztül övék volt a jövő.

A digitalizált archívumok kereső eszközei ugyancsak digitális módon tárolt bitek, melyek a tartalomra vonatkoznak. Az információs korszak örökre megmaradó tudása tehát egyszerre multimediális és sok szempont alapján rendezhető, ami a hálózatra kerülve nemcsak általános hozzáférést tesz lehetővé, hanem egyúttal minden egyes felhasználó számára szabad utat nyit a bitek tetszőleges kombinációja, a minden egyes felhasználó által tetszőlegesen szabható tartalom létrehozása előtt. Az út (vagy inkább sztráda) neve internet, mely a hálózaton keresztül az új típusú (egyszerre társadalmi és egyszerre személyes) tudáshoz vezet. Ez az út a korábbi korszakok és emberek számára is nyitott volt elvben, de az információs viszonyok szűkösége, valamint a tartalmak pusztulékonyasága határt szabott az általános kreatív felhasználásnak.

INFORMÁCIÓS KORSZAK

Az információs korszak újdonsága a mindenkit elérő és mindenkit mindenkivel összekötő kommunikációs hálózat valamint a hálózat révén elérhető „mindentudás” egysége. A kérdés ezek után már csak az, hogy az emberiség milyen ütemben és milyen tagoltságban lép be az információs korszakba.

A történelmi korszakok korábban sem egyszerre és egy ütemben fogták át az emberiséget, melyre mindig is jellemző volt az aszinkronitás. Még ma is élnek csoportok, melyek tagjai mintha éppen csak kikerültek volna a Paradicsomból, míg a Föld más részein hatalmas államok vannak, melyeket már átfog az elektronikus hálózat, s a hálózat révén hoz-

záférhető az új médium adta tudás, beleértve azt a tudást is, ami által minden hozzáférő a maga számára új tartalmat generálhat és továbbíthat.

Bármilyen történelmi korszakról volt szó, Magyarország sosem járt az élen, ugyanakkor sosem maradt ki teljesen a korszakváltásokból. Az információs korszak újdonsága, hogy a lemaradás a korábbi korszakokhoz való lemaradáshoz képest gyorsabban behozható. Ugyanakkor az is világos kell legyen, hogy a lemaradás konzekvenciái az információs korszakban jóval súlyosabbak. Az a társadalom, amelyik kimarad az információs korszakból, nem egyszerűen peremre szorul, ahol a maga termelte jelentések szerint élheti illuzórikus életét, hanem kívülre szorul, vissza a nyers anyagiség világába, ahol a bitektől megfosztva az emberek ugyanolyan vakok és süketek lesznek, mint az atomok, melyek alkotják őket és környezetüket. A digitális világon kívül nem lesz emberi létezésre alkalmas világ.

Az információs társadalom alapvető mutatója[^] az összekapcsoltság, melynek technikai közege a távközlési hálózat. A magyar társadalomban a rendszerváltást követően jelentős ütemben bővül a vezetékes és rádióhullámos összekapcsoltság, de a különbség a nemzetközi élvonalhoz képest csak viszonylagosan csökkent. A hálózatiság mutatói szerint a magyar társadalom lemaradása a vezető európai információs társadalmakhoz képest jelentős, s még az elmaradottabb EU-országok is megelőzik Magyarországot. A magyar helyzet csak Közép- és Kelet-Európához képest mondható kielégítőnek.

A távközlési hálózatra való rákapsolódás csak akkor váltható át az információs korszak új médiuma által hordozott tudáshoz való hozzáférésre, ha a felhasználó rendelkezik számítógéppel, mely technikailag alkalmas az internetre való kapcsolódásra. A szociológiai felmérések szerint Magyarországon ma még az emberek kisebbsége (kevesebb mint egy negyede) rendelkezik ilyen eszközzel, s még kisebb azok aránya, akik az eszközt új rendeltetése szerint rendszeresen használni képesek. Még kisebb azok aránya, akik hálózati polgárnak nevezhetők, azaz rendszeresen használják az internetet, és életük minőségét az internet használatára alapvetően meghatározza. A magyar hálózati polgárok jellemzően városokban élnek, életkoruk fiatal, társadalmi státusuk tanuló vagy magasán kvalifikált értelmiségi, naponta átlagosan egy órát töltenek el internetezéssel.

A kérdés az, milyen feltételek szükségesek ahhoz, hogy ez a helyzet megváltozzon, s Magyarország polgárai otthon érezzék magukat a hálózat által teremtett digitális világközösségben.

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM MEGTEREMTÉSÉNEK DIMENZIÓI

A válasz kész. Európa fejlett országai a közelmúltban ráléptek az információs társadalomhoz vezető útra, s Magyarország sem tehet mást, mint azt, amit korábban Írország, Észtország, Finnország tett.

Az információs társadalom kiépítését lehetővé tevő célrendszer öt, egymással szorosan összefüggő, dimenzióban helyezkedik el. A megvalósítás során arra kell ügyelni, hogy egyik dimenzió se maradjon el a másiktól, folyamatosan mindegyikben előre kell haladni, miközben mindig figyelembe kell venni a többi dimenziót. Az egyes dimenziók között nincsenek prioritások, mivel egyidejűleg mindegyik fontos. Így a következő felsorolásban a sorszá-
muk pusztán a megkülönböztetést, de nem a fontossági sorrendet jelentik.

JOG ÉS SZABÁLYOZÁS

Az információs társadalom technikai infrastruktúrájának kiépítése és az infrastruktúra használata nyomán keletkező új információs viszonyok és tartalmak radikálisan megváltoztatjuk a társadalmi kommunikáció rendszerét, beleértve az egyes résztvevők státusát és jogait. A virtuális közterekben való megjelenés normáinak hiánya olyan káoszt idéz elő, ami, bizonytalanságba taszítva a virtuális közélet szereplőit, lehetetlenné teszi védelmüket és jogaik biztosítását. A jogi normák és szabályok java része az információs társadalom viszonyaira is érvényes marad, miközben a szabályok új értelmezésre szorulnak. A hálózati polgár státusa azonban új, jogi érvényű meghatározásokra szorul, ami magában foglalja a hálózatra lépő állami, önkormányzati, polgári szervezetek és a velük jogviszonyra lépett polgárok viszonyának szabályozását. A hálózati polgár identitása sérülékeny, változékony, bizonytalan. Miközben a hálózati lét minden korábbi társadalmi kommunikációs helyzethez képest nagyobb láthatóságot és ellenőrzést tesz lehetővé, a résztvevők számára jelentősen megkönnyíti a csalást, a rejtőzködést, a hamis identitás megjelenítését. A virtuális köztéren új módon jelenik meg mind az individualitás, mind a kollektivitás. Megváltozik a cselekvés jelentése, ami magával hozza a szándék, a felelősség, a szerzőiség változásait. Az elektronikus polgár (e-citizen,

netizen, hálózati polgár) jogai és kötelességei kodifikációra szorulnak, nem is beszélve a konszenzuális érintkezési normák újrafogalmazásának szükségességéről.

A hálózatiságtól elválaszthatatlan globalitás kikezdi a korábban érvényes politikai és kulturális határok érvényességét, erodálja a nemzetállami szuverenitást, kielezi a kulturális normák óhatatlan ütközéséből adódó értékkonfliktusokat. Akár jogi, akár morális, vagy csupán etikettszintű szabályozásra gondolunk, az információs társadalom által teremtett új viszonyok és helyzetek megnevezése és megítélése kikényszeríti az univerzális mércék megkeresését. Az információs társadalom nemcsak a Jó, hanem a Rossz erőit is megsokszorozza, s az utóbbiak ellen reménytelen lesz a harc, ha a nemzetközi közösség nem jut jogi konszenzusra abban, hogy mi a háborús bűntett, mi a terrorizmus, mi a pedofília, mi a pénzügyi visszaélés, melyek elkövetői ugyanúgy élnek a hálózatiság adta előnyökkel, mint azok, akik az emberiség javát tartják szem előtt.

HÁLÓZATÉPÍTÉS, PENETRÁCIÓ

Az információs társadalom infrastruktúrájának technikai alapja a hírközlési hálózat, mely nélkül lehetetlenné válik az összekapcsolás, s nincs mód az új médiumhoz való hozzáférésre. A hálózatépítés sajátossága a rohamos technikai változás és fejlődés. Magyarországon a vasúti közlekedés még ma is azon a sémán nyugszik, melyet a 19. század második felében Baross Gábor alkotott meg. Ezzel szemben a magyarországi távközlési hálózat jelentős mértékben csak a 20. század utolsó évtizedében bővült, miközben már jelenlegi formájában el is avult, hiszen túlnyomórészt nem alkalmas széles sávú internet-hozzáférés biztosítására. A csillagpontos kábelhálózat újabb fejlesztést igényel, de már jelen vannak a vezeték nem igénylő rádióhullámos hálózatok, amelyek a jövőben kiszoríthatják a korábban kiépített hálózatokat, vagy legalábbis jelentősen módosíthatják a társadalmi kommunikációban betöltött szerepüket.

A hálózatiság adta információs előnyök csak akkor érvényesülhetnek, ha a társadalmi kommunikációban részt vevők számára elegendő olyan számítástechnikai eszköz áll rendelkezésre, amelyek révén rákapszolódhatnak a hálózatra, és adhatnak-vehetnek információkat. Az információs társadalom kiépítése csak akkor lehetséges, ha a felhasználók széles köre rendelkezik megfelelő kommunikációs eszközzel, melynek révén közvetlenül rákap-

csolódhat a hálózatra. Az európai információs társadalmak sikere azt mutatja, hogy egyszerre sok háztartásba és sok közintézménybe kell eljuttatni ezeket az eszközöket, míg a társadalom el nem éri a magas penetrációs szintet. Az információs társadalom kiépítésének feladata azt jelenti, hogy az internetet gyakorlatilag mindenki számára elérhetővé kell tenni.

TARTALOMFEJLESZTÉS

Hiába érhető el azonban széles körben az internet, hiába az összekapcsolódás, ha nincsenek olyan információk, amelyek révén a használók rájönnek arra, hogyha ragaszkodnak az off-line élet adta alternatívákhoz, akkor romlik életük minősége, s voltaképpen kívül maradnak a világon. A helyzet ma ahhoz hasonlít, mint amikor a kódexmásolók által létrehozott csodálatos könyveket felváltották a nyomtatott könyvek és sajtótermékek, amelyek gyorsabbá, hatékonyabbá, tömegesebbé tették az információkhoz való hozzáférést.

A digitalizálás lehetővé teszi a nemzeti kulturális örökség teljes körű archiválását, beleértve az újonnan keletkező tartalmakat is, legyen szó akár képről, hangról, mozgóképről, írott szövegről vagy adatbázisról. Az egymással vegyülő, de külön-külön is előhívható bitek felhasználását, újrafelhasználását keresőrendszerek könnyítik meg, amik lehetnek egyszerű tartalomjegyzékek, tesaurusok, de elláthatnak bonyolultabb intelligenciafunkciókat is.

A nemzeti digitális archívum által szolgáltatott tartalmak kikényszerítik a kutatás, a képzés, a továbbképzés új megjelenési módjait, amelyek az off-line technikákkal kombinálva radikálisan megváltoztatják a nemzeti kategória mibenlétére vonatkozó elképzeléseket, hiszen átlépi a nemzet politikai és területi határait. Az internet által hordozott tudás révén újratemtett nemzeti közösségek közel kerülnek Ranke meghatározásához, aki szerint a „nemzetek Isten gondolatai”.

Az információs társadalom által hozzáférhetővé tett tartalmaknak, a jog erejével kikényszerítve, ki kell terjedniük az összes közcélú adatbázisra. A hálózatra lépett állami, kormányzati, önkormányzati, igazságügyi, oktatási, egészségügyi, földművelésügyi, gazdasági, polgári szervezeteknek olyan tartalmakat kell szolgáltatniuk, amelyek révén a hálózati polgárok megszabadulhatnak az idő-, pénz- és energiaigényes ügyintézés terheitől, s ezáltal mindennapi életük minőségének javulását tapasztalják. Ugyancsak szükség van arra, hogy naprakészen és testre szabhatóan rendelkezésre álljanak a közhasznú, közszolgálati információk. Világosan kell látni, hogyha nincsenek a felhasználók számára hasznos, célszerű és értelmes tartalmak, akkor hiába a hálózati kiterjedés és a PC-penetráció, az információs társadalom csak ígéret marad.

KERESLETÉPÍTÉS, AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM KULTÚRÁJA, ÚJ IGAZSÁGOSSÁG

A társadalmi újdonságok terjedése távolról sem csak azon múlik, hogy vannak-e a közvetítésükre alkalmas technikai előfeltételek, rendelkezésre állnak-e ezek kellő mennyiségben, vannak-e megfelelő hasznos tartalmak. Az újdonságok bevezetése akkor hatékony, ha terjedésük a divat erejével és sebességével zajlik. Ez csak akkor érhető el, ha az újdonságok bekerülnek a társadalmi utánzás körébe, s birtoklásuk, igénybevételük részévé válik a társadalmi presztízsnak. Következésképpen az információs társadalom kialakításakor fokozott figyelmet kell szentelni a luddita ellenállás gócainak felszámolására, és meg kell keresni az újításban érdekeltek élgárdáját.

Az információs társadalom által elsőként elérhető célcsoportot a fiatalok képezik, akik-

ben az információs erők elementáris erővel tombolnak, s a hálózatra kapcsolódva megtapasztalhatják azt a mámorító érzést, amit erők alkotó kihasználása okoz. Az információs társadalom műhelyei az iskolák, a fiatalok által látogatott közösségi intézmények. Az információs társadalomban a szocializáció hagyományos iránya megfordul, s a gyermekek tanítják szüleiket, nagyszüleiket.

A divat mindig a központból a periféria felé, a társadalom felső köreitől az alsó körökig terjed. A világot behálózó globális társadalomban a központ az Egyesült Államok, ahonnan az információs társadalom alapvető innovációi terjednek, miközben új központok is keletkeznek, hiszen a globális társadalom szerveződésének alapelve a horizontalitás. A helyi társadalmakban az információs társadalom viselkedési kultúrája a városi, magas társadalmi státusú rétegektől terjed a rurális, alacsonyabb iskolázottságú rétegek felé.

Az életkor azonban keresztbemetszi az információs társadalom javaiban való egyenlőtlen részesedés meghatározottságát, ami egyben azt is jelenti, hogy az információs társadalom kedvezményezett részesei és kiszorítottjai közötti határ kevésbé merev, mint korábban volt a privilegizáltak és depriváltak között. A digitális szakadék betemetése egy emberöltőn belül is lehetséges, de csak akkor, ha az, akin az állam segíteni akar, maga is akarja, hogy megsegítsék.

A hátrányos helyzetű társadalmi csoportok emancipációjára az információs társadalom korábban soha nem látott hatékonyságú eszközökkel rendelkezik. Az egyenlőség megteremtésének kiindulópontja ugyanis az a tudás, melynek alkalmazása révén a hátrányos helyzetű egyén és csoport felszámolhatja hátrányát, felismerheti az előnyyszerzéshez vezető célokat és eszközöket, s cselekedhet helyzete megjavításáért.

Az információs társadalomban új jelentést nyer az igazságosság. Aki kap, az nem vesz el senkitől semmit, sőt, minden egyes új netpolgár megjelenése az összes többi esélyét javítja. Az információs társadalom metaforája a kánai mennyező jézusi csodája: a vendégek minél többen voltak, minél több bort ittak és minél több kenyeret ettek, e javakból annál több lett az asztalnál. Az információs társadalom sorsa végül is a lelkekben dől el. Ha a polgárok felismerik, hogy a hálózatba kapcsolódás és az új médium közvetítette tudásból való részesedés révén nemcsak nekik lesz több, hanem a többieknek is, akkor az együttműködésben lehetőség nyílik a bizalom megszilárdítására, ami minden társadalmi működés végső biztosítója és záloga.

ÜZLETI ERŐFORRÁSOK

Az információs társadalom nem lehet központi akarat függvénye. Az információs társadalom szerveződési alapelvei, mint a horizontalitás, a határtalanság, a tér és idő hatalma alóli felszabadulás, az átláthatóság, az önszervezés, az identitás szabadsága, a kísérletezés és az alkotás a társadalom valamennyi cselekvője számára felszólítást jelentenek arra, hogy vegyenek részt viszonyaik megteremtésében és továbbfejlesztésében. Az állam csak katalizátor szerepre vállalkozhat, de nem döntheti el senki helyett, hogy kinek mi a jó és hasznos. Az információs társadalom alapja a tudás-ipar, melynek termékei a bitek és a bitekre vonatkozó bitek. Az államnak olyan szabályokat kell alkotnia, amelyek serkentik a beruházást a tudás-iparba, ösztönzik az információs társadalom létrejöttét és működését szolgáló üzleti vállalkozásokat, s életre keltik a bit-kereslet és a bit-kínálat egymást kölcsönösen erősítő köreit. A modern tudás-ipar részét képezi hagyományosan a távközlés, a nyomtatás, média, a reklám, a könyvelés, az oktatás, az adminisztrációs rendszer, valamint minden olyan eszköz termelése, mely lehetővé teszi az információs szolgáltatásokat. Az információs társadalomban a tudás-ipar részévé válik a tudás tudásának inára, mely azokat a szol-

gátlásokat teszi lehetővé, amelyek révén a felhalmozott és tárolt információ tökéletesebb megismerése a gazdaság minden szektorának hatékonyságát növeli. Ezt a feladatot csak egy sok központú, a piaci igényekre érzékeny, a verseny logikája szerint szervezett üzleti szféra képes elvégezni. Nincs olyan szuperállam, amely képes lenne gondoskodni annak a sokféle és szerteágazó igénynek a kielégítéséről, amelyet a sokmillió felhasználói közönség támaszt a legkülönbözőbb információkhoz való hozzáférés iránt. Erre csak az adott információkat létrehozó, közvetítő, újrafeldolgozó szakosodott vállalkozások képesek, amelyek fogékonyak tudnak maradni az igénylők sokrétű, változékony szükségleteire. Ez csak piaci szerveződés esetén képzelhető el. Egy kompetitív decentralizált rendszer kivédi a monopol-szerveződésekre óhatatlanul jellemző merevség és fantáziátlanság miatt jelentkező hatalmas társadalmi hátrányokat. Az információs társadalom a szakadatlan innováció állapotában van, s ennek az állapotnak sokkal inkább kedvez a sokszereplős kompetitív üzleti konfiguráció, mint az állami egyeduralom vagy a versenyhiányos monopólium. A piacnak nyitottnak és versenyszelleműnek kell lennie, mivel ez a szerveződés biztosítja a pénzeszközök hatékony mobilizálását a fogyasztók igényeinek és preferenciáinak kielégítése irányában. Az államnak a piacot kell védelmeznie, nem az egyes piaci szereplőket. Ugyanakkor mindig be kell avatkoznia, ha sérül az esélyek egyenlőségének elve, s tartósan diszkriminált csoportok maradnak ki a javak elosztásából. Ugyancsak az állam feladata, hogy elkötelezett legyen a közvetlen piaci szükségleteknek rövid távon ellentmondó tudományos kutatási és fejlesztési törekvések támogatása iránt.

AZ INFORMÁCIÓS TÁRSADALOM KORMÁNYZATA

Az információs társadalom államának egyszerre kell a hatékonyság és az egyenlőség pártján állnia. A dilemma az, hogy e két alapelv egymásnak ellentmond. Az információs társadalom kormányzásának művészete abban áll, hogy a kormány a hatékonyság védelmében minden rendelkezésre álló közvetlen és közvetett eszközzel támogassa az üzleti élet szereplőit, javítsa a vállalkozások feltételeit, virágoztassa a piacot, ám egyidejűleg akár a hatékonyság rovására is közbe tudjon lépni, ha a jövedelem elosztásban az egyenlőtlenségek annyira megnőnek, hogy a társadalom egyes szegmensei úgy érzik, esélytelenek lennének a piacra lépésben. Ebben az esetben nincs más mód, mint a támogatás, még akkor is, ha ezt a piac maga sérelmeként éli meg. Talán nem illúzió azt hinni, hogy az egyenlőség és hatékonyság korábban megoldhatatlan ellentmondását az információs társadalom által teremtett igazságosság feloldja.